

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена дослідженню системи принципів правової політики в міжнародному приватному праві, з'ясуванню сутності і значення кожного з них, їх місця серед інших елементів цієї системи.

Ключові слова: правова політика, принципи правової політики у міжнародному приватному праві, система принципів правової політики у міжнародному приватному праві.

У процесі опрацювання повноцінної побудови теорії правової політики в міжнародному приватному праві однією з найвагоміших наукових проблем постає побудова системи принципів означеної політики, що має стати її орієнтиром, дороговказом у справі правового регулювання приватно-міжнародних відносин, еволюційним напрямком інститутів і норм міжнародного приватного права. На сьогодні теорія правової політики міжнародного приватного права в Україні перебуває на етапі становлення, що зумовлює необхідність доведення її значущості, важливості для правового регулювання, для подальшого формування механізму впорядкування приватних відносин, пов'язаних з

іноземним правопорядком. Система принципів цієї політики є тією першоосновою, на якій повинна ґрунтуватися як сама правова політика в міжнародному приватному праві, так її основна частина – правове регулювання приватноміжнародних відносин, а також інші види діяльності, що охоплюються поняттям «правова політика».

Зазначене зумовлює нагальну потребу відповідного наукового опрацювання системи принципів правової політики в міжнародному приватному праві, тим більше, що в сучасній правовій науці цьому питанню увага майже не приділяється. Не буде вважатись утрираним зауваження, що в Україні єдиною науковою роботою, в

якій розглядалася ця система, є монографія А. А. Степанюк «Правова політика у міжнародному приватному праві» [7]. Іншого наукового дослідження системи цих принципів в Україні не існує, що негативно позначається на правотворчості і правозастосуванні, оскільки якість норм та інститутів, загальний механізм упорядкування приватноміжнародних відносин прямо залежить від правового регулювання – ядра правової політики в міжнародному приватному праві.

Існують ґрунтовні дослідження, присвячені принципам права, в яких нечисленне коло науковців зверталось до проблеми принципів саме міжнародного приватного права (Л. П. Ануфрієва, Т. Н. Нешатаєва, А. А. Степанюк), до аналізу деяких з них (В. М. Корецький, А. А. Степанюк); окремі правники вивчали принципи правової політики (Є. В. Куманін, О. В. Малько, Н. І. Матусов, В. А. Рудьковський, К. В. Шундіков). Проте системі принципів правової політики в міжнародному приватному праві увага майже не приділялась.

Ситуація загальної занедбаності міжнародного приватного права – як науки й навчальної дисципліни – негативно позначається на теоретич-

ному рівні дослідження концептуальних засад правової політики міжнародного приватного права, на вдосконаленні їх правової регламентації, на підготовці висококваліфікованих фахівців. Тому метою цієї статті є окреслення системи принципів правової політики в міжнародному приватному праві, вивчення їх системної сутності і структури, що є первинним основоположним кроком для подальшого теоретичного опрацювання порушеної проблеми, й поліпшення засад правового регулювання приватноміжнародних відносин.

Система принципів правової політики міжнародного приватного права складається передовсім із загальних принципів, притаманних будь-яким різновидам правової політики, які, потрапивши на унікальний ґрунт правової політики в міжнародному приватному праві, отримали свою специфіку і стали визначальними саме для цього виду політико-правової діяльності. Розглянемо їх детальніше.

Принцип справедливості має першочергове значення для правової політики в міжнародному приватному праві, покликаної впорядковувати протиріччя й конфлікти різних правопорядків, які безпосередньо стосуються прав та інтере-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

сів приватних осіб – учасників приватноміжнародних суспільних відносин. Тут указаний принцип залучається для морально-юридичної відповідності створюваних і використовуваних правових настанов міжнародного приватного права. Він втілюється у всій сукупності цієї нормативної системи, її окремих інститутах і нормах, принципах, внутрішній і зовнішній структурі, визначає їх зміст і сутність. Принцип справедливості поєднує моральні, правові й політичні атрибути міжнародного приватного права, вимагає, щоб вони здійснювалися заради справедливої мети, у справедливій формі, справедливими засобами, заради досягнення справедливих результатів, зумовлює вимоги до змісту правотворчості, правореалізації, організаційної діяльності. Як відзначає О. О. Мережко, справедливість – це рушійна сила права, критерій його життєдіяльності, «мета-право», з яким ми щодинно співвідносимо, постійно звіряємо й коригуємо емпіричне (позитивне) право [5, с. 153]. Цим принципом мають бути просякнуті всі види й етапи, внутрішні й зовнішні моменти правової політики в міжнародному приватному праві. Ним пояснюються й інші принципи останньої. Приміром, внутріш-

ньою підставою застосування іноземного права називають вимогу справедливості, яку кожній державі належить виконувати в силу обов'язку покладеного на неї обов'язку по відправленню правосуддя [8, с. 18, 19].

Принцип прав і свобод людини щодо правової політики в міжнародному приватному праві полягає в тому, що остання повинна бути спрямована на створення й реалізацію можливостей для втілення в життя прав і свобод людини. На думку М. М. Богуславського, відповідно до цього принципу кожна держава зобов'язана забезпечувати всім особам, які проживають на її території, (у тому числі й іноземцям), основні права і свободи [1, с. 93]. На практиці ж це означає, що в усіх видах діяльності, що охоплюються правовою політикою в міжнародному приватному праві, мають існувати гарантії для реалізації цих прав і свобод. Зокрема, у правотворчості це виявляється в неможливості створення норм, які порушували б права і свободи, погіршували б становище окремих соціальних груп, приміром, іноземців стосовно інших. У правозастосуванні це надання можливостей для обстоювання своїх прав й законних інтересів.

Питання міжнародного публічного та приватного права

Загалом же для суб'єктів правової політики в міжнародному приватному праві розглядуваний принцип є конкретною засадою останньої, обов'язок по дотриманню прав і свобод щодо кожного суб'єкта приватно-міжнародних відносин, їх керуваність міжнародними актами й конституцією. Керуючись ст. 2 Загальної декларації прав людини, можемо констатувати, що завдання правової політики в міжнародному приватному праві – зважати на те, що права і свободи індивіда не залежать від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, або іншого становища. Розрізнення не може провадитись і на підставі політичного, правового чи міжнародного статусу країни або території, де проживає людина.

Принцип рівності у правовій політиці міжнародного приватного права може стосуватися рівності суб'єктів приватноміжнародних відносин і правопорядків. У першому випадку цей принцип має позначатися на однакових вимогах національного правопорядку як до власних, так і до іноземних суб'єктів, як до чоловіків, так і до жінок. Як проголошує ст. 7 Загальної декларації прав лю-

дини, всі люди рівні перед законом і мають право на рівний захист перед ним. До того ж Конституція України підкреслює, що всі люди вільні й рівні у своїй гідності та правах (ст. 21).

Рівність правопорядків для правової політики в міжнародному приватному праві – це необхідність залучення до правової регламентації вказаних національними колізійними приписами іноземних норм безвідносно до політичних, економічних чи інших міркувань, неупереджено й безсуперечно.

Принцип урахування міжнародних стандартів у правовій політиці міжнародного приватного права є потребою їх втілення й дотримання в усіх видах їх втілення в життя. Ідеться передовсім про міжнародні стандарти з прав людини, про міжнародне спілкування, договірну практику, виконання зобов'язань тощо.

Принцип гуманізму – це націленість правової політики в міжнародному приватному праві на індивідуальне благо, людяність, звернення на особистість, загальнолюдські пріоритети, повагу до людини. Ось чому мета, завдання й засоби цієї політики мають бути підпорядковані цьому принципу, тим більше, що й міжнародні акти, і внутрішні відповідають озна-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ченому критерію. Так, Загальна декларація прав людини у ст. 6 зазначає, що кожен має право на визнання його право-суб'єктності. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Статті 16 – 18 Закону України «Про міжнародне приватне право» присвячені колізійним нормам щодо правового статусу фізичних осіб; в інших колізійних нормах теж відчувається налаштованість на втілення цього принципу в життя. Наведені нормативні приклади вказують на те, що інтереси міжнародного спілкування закликають кожную державу поважати людину незалежно від її державної належності і проведення державою правової політики, заснованої на загальнолюдському вимірі, цінностях і пріоритетах, а не тільки на підставах власної вигоди, користі, зиску щодо суспільства, прав і свобод власних громадян. На сьогодні вже минули часи, коли політика і право виходили з одних принципів та спільної мети – створення блага для свого народу [6, с. 37].

Принцип легітимності ставить за мету визнання цієї політики окремими особами, соціальними групами й соціу-

мом. Вона повинна бути вираженням їх ідеалів, потреб, намірів, інтересів, мети, завдань у питаннях упорядкування приватноміжнародних суспільних відносин. Правова політика в міжнародному приватному праві повинна бути схвалена й визнана правильною, правомірною, а тому розроблення її змісту, реалізація її положень мають відповідати внутрішнім вітчизняним стандартам, відбивати соціальні запити і служити інструментом узгодження протиріч і конфліктів у розглядуваній царині.

Принцип демократизму означає можливість і необхідність створення правової політики в міжнародному приватному праві, її реалізацію за участі громадськості, широких верств населення, в усіх заінтересованих суб'єктів. Досліджуваний принцип передбачає обговорення законопроектів, внесення пропозицій з поліпшення правового впорядкування приватноміжнародних суспільних відносин в усіх видах діяльності цієї правової політики, яку належить здійснювати заради всіх осіб, причетних до приватноміжнародних відносин, а тому її запровадження для задоволення вузьких групових інтересів не допускається.

Принцип законності для правової політики в міжнарод-

ному приватному праві становить собою неухильне виконання законів і відповідних їм інших правових актів усіма органами держави, посадовими й іншими особами. Для розглядуваної сфери він полягає в тому, що діяльність і компетенція всіх суб'єктів формування й реалізації цієї політики окреслюються законами, що тільки вони є нормативним підґрунтям її провадження й дотримання. Цей принцип означає нормативну врегульованість, злагодженість, упорядкованість політичної діяльності, а відступ від нього на підставі політичних, економічних, ідеологічних чи інших чинників не повинен мати місце.

Провадження правової політики на засадах принципу законності ґрунтується на вимогах ст. 92 Конституції України, яка вказує на питання, які мають регулюватися виключно законами. Серед них є й ті, які тією чи іншою мірою потрапляють у сферу міжнародного приватного права, а саме: права та свободи людини і громадянина, їх гарантії, правосуб'єктність громадян, іноземців, осіб без громадянства, засади регламентування праці й зайнятості, шлюб, сім'я, виховання, правовий режим власності, правові основи підприємництва, зовнішніх зносин і зовнішньоеко-

номічної діяльності тощо. Як відзначає Є. П. Євграфова, загальноновизнаною в теорії права є думка вчених, що нормативно-правові акти саме у формі закону мали б упорядковувати стабільні, сформовані, типові, а не випадкові суспільні відносини, що мають значний вплив на розвиток економіки, соціальної царини, довкілля, політичної системи, міжнародних відносин України з іншими державами й міжнародними організаціями [4, с. 31].

Відповідно, порушення принципу законності може призвести до нехтування прав і свобод учасників приватоміжнародних відносин, погіршення їх правового статусу, недосконалого регламентування їх у сфері міжнародного приватного права.

Принцип цілеспрямованості – це чітке визначення мети правової політики в міжнародному приватному праві, проведення і слідування їй в усіх видах і формах усіма суб'єктами її утворення й реалізації. Цей принцип означає також деталізацію цілей, завдань політики й і підпорядкованість їм усієї діяльності.

Принцип доцільності становить собою відповідність застосовуваних засобів меті, завданням, принципам та іншим елементам при втіленні в жит-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

тя правової політики у міжнародному приватному праві, а також її умовам, характеристичі приватноміжнародних суспільних відносин, зовнішньому середовищу, політичній, економічній, міжнародній обстановці тощо. Дехто з учених навіть відзначав: що стосується норм міжнародного приватного права, то в кожній державі дотримувалися засад доцільності. І тільки виходячи із цього можна було дати ту чи іншу практичну відповідь на виникаючі запитання [3, с. 7].

Принцип сполучення упорядкування й самоорганізації у досліджуваній політиці означає: з огляду на те, що діяльність спрямована на приватну царину, де реалізуються індивідуальна свобода, самостійність, активність, власні інтереси тощо, цей принцип повинен виходити з необхідності поєднання регулювання й самовпорядковуваних начал. А разом з імперативними приписами допускається застосування диспозитивних елементів, альтернативних норм, стимулюючих можливостей учасників приватноміжнародних відносин при власноручному обранні вигідного правопорядку.

Принцип науковості для правової політики в міжнародному приватному праві має особливо важливе значення, у

зв'язку з тим, що ця царина соціального знання відносно молодода й більшість її положень тільки починають осмислюватись і розроблятися багато з них залишаються спірними, не сприймаються однозначно, отримують свою дозу критики, а основна маса проблем тільки очікує на увагу науковців. Тим не менше юридична наука та її рекомендації призначені служити суттєвою підмогою на шляху еволюції правової політики в цілому і правової політики в міжнародному приватному праві, зокрема.

Принцип гласності означає нагальну потребу відкритого доступу до інформації, її загальнодоступність, можливість ознайомлення з роботою суб'єктів формування й реалізації правової політики в міжнародному приватному праві. Він втілюється у відкритих засіданнях сесій Верховної Ради України, діяльності Кабінету Міністрів України, інших виконавчих органів, у судових засіданнях, доступності нормативних актів внутрішнього й міжнародного рівнів, у судових рішеннях, що повинні публікуватись у юридичних виданнях, розміщуватись в мережі Інтернет, а також в обговоренні законопроектів, у змозі висловлювати свою думку щодо поліпшення правової регламентації

Питання міжнародного публічного та приватного права

приватноміжнародних суспільних відносин, у висвітленні в засобах масової інформації судових справ, у тому числі за участі держави, та ін.

Принцип економічності виражається у важливості залучення до правової політики в міжнародному приватному праві людських, правових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів, адекватних її меті й завданням. Обсяг і якісні показники останніх є тими чинниками, що безпосередньо впливають на досягнення запланованого результату, а тому вибір і застосування таких ресурсів для проведення в життя означеної політики мають бути не тільки ощадливими і дбайливими, відповідними, виправданими й розумними.

Принцип реалізму означає, що завдання правової політики в міжнародному приватному праві – максимально повно і ясно сприймати особливості приватно-міжнародних суспільних відносин і чинники зовнішнього середовища з метою належної постановки цілей своєї діяльності, вибору конкретних засобів їх досягнення. Недопустимим є сприйняття названих відносин і можливостей впливу на них через ідеологізовані, заангажовані корпоративні й вузькогрупові окуляри, що може деформувати

об'єктивне ставлення розглядуваної політики до цих відносин і можливостей їх упорядкування або навіть погіршити їх правову регламентацію.

Принцип стабільності правової політики в міжнародному приватному праві є одним із загальноорганізаційних, позначається на необхідності найбільш сталої стійкої й незмінної діяльності. Він указує на доцільну й раціональну організацію такої політики. Для стабільності така організація повинна бути насамперед чітко встановленою, офіційно закріпленою, публічно зміцненою й соціально відповідною. Постійні зміни політико-правового курсу (в тому числі і щодо міжнародного приватного права) негативно впливають на розвитку законодавства, визначеності правозастосування, спричиняють хаотичні й безладні організаційні заходи, що, у свою чергу, позначаються на впорядкованості приватноміжнародних суспільних відносин.

Принцип планомірності правової політики в міжнародному приватному праві – це потреба проведення на підставі довгострокових і багаторічних планів, програм, концепцій розвитку й реформування юридичного життя суспільства, а також його приватної сфери, в тому числі й приват-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

номіжнародної. До того ж означеній політиці належить мати й короткострокові плани наміченої роботи щодо послідовного втілення в життя правових та організаційних заходів з обов'язковою вказівкою мети, завдань, принципів, строків виконання, наміченого результату тощо.

Принцип еволюційності правової політики в міжнародному приватному праві становить собою поступовість розвитку, зміни, реформування, вдосконалення упорядкованості приватноміжнародних суспільних відносин, відмову від різких і стрибкоподібних переходів від одного типу правової політики до іншого, від революційних змін, до докорінних переворотів та ін. Досліджувана політика повинна провадитися поступово, безперервно, оминаючи круті віражі, злети й падіння, що забезпечить дію інших її принципів в аспекті міжнародного приватного права (зокрема стабільності, плано-мірності), позначиться на сталості, визначеності правового регулювання і правозастосування, сприятиме його зрозумілості й певності для суб'єктів приватноміжнародних відносин.

Принцип комплексності допомагає правовій політиці націлитися на сукупність форм

і видів діяльності, на внутрішню й зовнішню структуру, інститути й норми, на загальну й особливу частину міжнародного приватного права тощо. Правова політика в міжнародному приватному праві не може ґрунтуватись на розвитку лише одного або декількох чинників, а повинна намагатись охопити своїм впливом всю сполуку елементів, процесів, явищ, що стосуються царини міжнародного приватного права, причому як правових, так і організаційних.

Принцип професійності має неабияке значення для правової політики в міжнародному приватному праві, адже суб'єктам її формування й реалізації належить мати хоча б вищу юридичну освіту. Для його здійснення залучати доцільно фахівців у сфері міжнародного приватного права як теоретичної, так і практичної спрямованості, чий спеціальні теоретичні і практичні знання й навички, отримані в результаті фахової підготовки й досвіду роботи, могли б стати в нагоді для запровадження правової політики в міжнародному приватному праві.

Наступна група принципів – спеціальні правові й організаційні принципи правової політики в міжнародному приватному праві.

Питання міжнародного публічного та приватного права

Принцип визнання благонабутих прав у правовій політиці в міжнародному приватному праві займає чільне місце. Його завдання – показати, що цій політиці належить бути зорієнтованою на толерантне ставлення до неї, на визнання й підтримку прав, набутих законним чином під дією іноземного правопорядку, поблагливо ставитися до їх захисту і створити умови для сприяння їх реалізації.

Принцип визнання іноземних законів у правовій політиці міжнародного приватного права служить визначальним орієнтиром, адже при належній указівці вітчизняного правопорядку за допомогою колізійних приписів, що регулюють приватноміжнародні відносини застосовуються норми зарубіжного правопорядку. Подібне визнання – необхідна передумова дотримання й реалізації благонабутих прав, а також інших принципів цієї групи.

Принцип сполучення вітчизняних та іноземних законів для правової політики в міжнародному приватному праві – ідейна передумова правотворчості і правореалізації, на підставі якої може бути здійснена правова регламентація приватноміжнародних суспільних відносин, для яких немає можливостей встановити суто ма-

теріальне регулювання.

Принцип опосередкованості приватноміжнародних відносин виражається в тому, що правова політика в міжнародному приватному праві має бути зорієнтована на використання правотворчості, правореалізації, організаційної діяльності, які в комплексному сприянні досягатимуть потрібного ступеня порядку в розглядуваній царині.

Принцип співробітництва полягає в тому, що всім суб'єктам формування й реалізації правової політики в міжнародному приватному праві належить діяти узгоджено, разом брати участь у її здійсненні спільно, об'єднавшись єдиною метою, завданнями, принципами й методами діяльності.

Принцип захисту національного правопорядку – це орієнтація правової політики в міжнародному приватному праві на оборону вітчизняних цінностей, підвалин правопорядку, власних громадян, їх правового статусу, національних інтересів при побудові й дії нормативного матеріалу, в організаційній діяльності на внутрішньому й міжнародному рівнях. Засобів для цього достатньо: застереження про публічний порядок, надімперативні норми, матеріальне

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

регулювання, обстоювання і провадження своєї позиції в договірних відносинах з іншими державами, встановлення відповідних колізійних норм та ін.

Принцип міжнародної взаємодії вказує на те, що правовій політиці в міжнародному приватному праві треба зважати на позиції інших держав, на укладені міжнародні договори,

брати до уваги функціонування інших правопорядків, їх рівність. Тому, як слушно вказував М. Вольф, міжнародне приватне право слід будувати в дусі міжнародного спілкування [2, с. 31].

На наше переконання, виділені принципи можуть послужити підґрунтям для Концепції правової політики в міжнародному приватному праві.

Список літератури: 1. *Богуславский М. М.* Новый закон в правовом положении иностранцев в СССР / М. М. Богуславский // Сов. ежегодн. междунар. права 1982. – М.: Наука, 1983. – С. 71-94. 2. *Вольф М.* Международное частное право: моногр. / М. Вольф. – М.: Гос. изд-во иностр. лит., 1948. – 704 с. 3. *Гойхбарг А. Г.* Международное право: моногр. / А. Г. Гойхбарг. – М.: Изд-во НКЮ РСФСР, 1928. – 186 с. 4. *Евграфова Е. П.* Формирование системы национального законодательства (некоторые вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Евграфова Елизавета Павловна. – Харьков, 2005. – 197 с. 5. *Мережко А. А.* Введение в философию международного права. Гносеология международного права: моногр. / А. А. Мережко. – К.: Юстиниан, 2002. – 192 с. 6. *Степанов И. М.* Конституционная политика: моногр. / И. М. Степанов. – Г.: Наука, 1984. – 176 с. 7. *Степанюк А. А.* Правовая политика в международном частном праве: моногр. / А. А. Степанюк. – Харьков: Права человека, 2006. – 144 с. 8. *Яблочков Т. М.* Курс международного гражданского процессуального права. / Т. М. Яблочков – Ярославль.: Тип. Губерн. Правления, 1909. – 212 с.

СИСТЕМА ПРИНЦИПОВ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

Степанюк А. А.

Статья посвящена исследованию системы принципов правовой политики в международном частном праве, выяснению их сущности и значения, а также их места среди других элементов этой системы.

Ключевые слова: правовая политика, принципы правовой политики в международном частном праве, система принципов правовой политики в международном частном праве.

SYSTEM OF PRINCIPLES OF LAW POLICY IN THE PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Stepanyuk A. A.

The article is devoted to the investigation of system of the principles of law policy in the private international law, ascertaining their essence, meaning and place among the other elements of this system

Key words: law policy, principles of law policy in the private international law, system of principles of law policy in the private international law.

Надійшла до редакції 19.02.2013 р.